

Bilance a základy účetního pohledu na ekonomii

Studijní text pro předmět SMOE_Semináře z monetární ekonomie

podzim 2021

Jan Jonáš

Úvodní text pro seznámení se s hlavními principy účetních bilancí, které budeme v průběhu semestru používat.

Když se zamyslíte nad nějakým ekonomickým problémem, patrně do své úvahy zahrnete účetnictví, ať již ve formě konceptů, kterými uchopujete daný problém, nebo ve formě dat, kterými si o problému děláte kvantitativní představu. Pokud se nad tímto zamyslíte více, můžete si všimnout, že snad v každém ekonomickém předmětu je účetnictví využíváno, i když je někdy „schováno“, resp. není přímo explicitní. Pro kurzy monetární ekonomie však účetnictví představuje velice vhodný způsob pohledu. Doplním, že pod pojmem účetnictví zde rozumím pohled na ekonomické jevy prostřednictvím bilancí, někdy označovaný také jako accounting view, balance sheet approach.

Tento text je vstupním materiálem pro studenty seminářů monetární ekonomie. Jeho účelem je představit základní bilanční principy, potřebné pro porozumění monetárním otázkám, kterými se budeme v kurzu zabývat – jako je např. struktura finančního systému, role a možnosti centrálních bank v něm, nebo také vztah peněz a hospodářství. Důležité je zdůraznit, že se v kurzu budeme zabývat zejména bilanční neboli účetní logikou, která je poměrně intuitivní. Nebudeme se zabývat konkrétním účtováním, jak jej dělá účetní oddělení různých monetárních institucí. Cílem kurzu není vytvořit kvalifikaci pro pozici účetního v bance, i když pro tyto pracovníky by byl předmět jistě užitečný. Cílem kurzu je porozumět fungování peněžního a finančního systému, a jeho vlivu na reálné hospodářství.

Soudobé finanční systémy jsou velmi komplexní a tudíž relativně komplikované. Základní učebnicová definice finančních institucí je, že zprostředkovávají platební a zejména výpůjční styk mezi nefinančními subjekty, jako jsou domácnosti, firmy a stát, čímž usnadňují směnu. Oproti tradiční představě banky, která zprostředkovává vztah mezi subjekty čerpající úvěr a vkladateli, je finanční systém v posledních dekadách značně složitější. Kromě bank jej tvoří mnoho dalších specializovaných finančních institucí, jako jsou penzijní fondy, vzájemné fondy, zajišťovací fondy a další. Ty při své zprostředkující činnosti navíc využívají mnoho různých instrumentů, od akcií a dluhopisů až po různé sekuritizované cenné papíry. Ve finančním systému navíc působí regulatorní instituce, zejména centrální banky, které nad systémem dohlížejí a skrze něj provádí svoji monetární politiku.

Velmi přístupným způsobem, jak porozumět této komplexní soudobé finanční struktuře je právě bilanční přístup. Ten spočívá v rámcové znalosti hlavních bilančních položek jednotlivých účastníků finančního systému a z toho vyplývajících možností, co mohou v systému dělat. Příkladem může být investiční banka držící cenné papíry navázané na „pochybné“ hypotéční úvěry, jejichž cena začíná klesat. Tato banka svými prodeji ovlivní jednak svoji bilanci, zejména ziskovost, ale také bilance mnoha dalších, což může mít ve finále důsledky např. na zaměstnanost. Jiným příkladem může být centrální banka, která změnou své rozvahy ovlivňuje tržní úrokové míry, které poté mají vliv na úspory a investice a dále např. na dostupnost bydlení. V současnosti je také např. hojně diskutované téma skladby rozvahy centrálních a komerčních bank s ohledem na úvěrování uhlíkově-neutrálních firem.

Bilanční logika

Základním bodem v účetnictví je vymezení stavů (stocks) a toků (flows). Stavvy vyjadřují (účetní) hodnotu určitých veličin k danému okamžiku, jako např. hodnota státního dluhu k 31. 12. 2020. Toky představují změnu hodnoty za určitý čas, jako např. deficit státního rozpočtu nebo jemu odpovídající hodnota nové emise státních dluhopisů v roce 2020. Dobrou analogii nabízí vodní hospodářství, kdy tok je množství vody, které proteče korytem řeky za určitou dobu, celková zásoba v přehradě k nějakému okamžiku je poté stavová veličina.

Bilance je účetní výkaz zaznamenávající stav. Konkrétně zaznamenává to, co účetní jednotka vlastní, její majetek neboli aktiva (assets). Souvztažně bilance zaznamenává také to, kde na tato aktiva vzala, jinými slovy, čím jsou tato aktiva kryta – označované jako zdroje nebo pasiva. Zdroje mohou být buď vlastní, označované také jako vlastní kapitál (equity) případně jako čistá hodnota (net worth), nebo cizí (v angličtině většinou ztotožněny s výrazem liabilities). Platí, že čistá hodnota firmy je rozdíl mezi jejími aktivy a cizími zdroji. V anglicky psaných učebnicích se uvádí, že musí platit účetní identita:

$$\text{Assets} = \text{Liabilities} + \text{Net Worth}$$

Assets	Net Worth Liabilities
--------	--------------------------

V kurzu budeme tento jednoduchý rámeček často využívat, akorát jednotlivá aktiva a pasiva budeme konkrétněji klasifikovat, a to podle subjektů, kterými se budeme zabývat. Platí, že tato účetní identita může být sestavena pro každý ekonomický subjekt. Pro peněžní a finanční instituce by měla např. podobu, kterou ilustruje následující bilance.

Banka	
Nefinanční aktiva	Vlastní kapitál
Finanční aktiva	Cizí zdroje
úvěry domácnostem	běžné účty
úvěry firmám	termínované účty
státní dluhopisy	

Zjednodušená bilance pro reprezentativní domácnost, která vlastní hotovost a dům, na který si vzala hypotéční úvěr, by vypadala např. takto:

Domácnost			
Dům	5 000 000	Vlastní kapitál	1 500 000
Hotovost	500 000	Hypotéka	4 000 000
celkem	5 500 000	celkem	5 500 000

Velmi důležitou vlastností bilance je, že je z definice vyrovnaná. Aktiva se vždy rovnají pasivům. Z této definice vyplývá, že když se změní položka na jedné straně, musí se ve stejném směru změnit položka na druhé straně bilance (v podstatě rovnice), případně se musí v opačném směru změnit položka na stejné straně bilance.

Změny v aktivech a pasivech jsou ve své podstatě toky a zaznamenávají se na tzv. T-účtech (T-accounts), do „T-ček“. Označení sice navádí na myšlenku, že je odvozeno podle tvaru tabulky v podobě písmene T, je však zkratkou Transaction-accounts, tedy účtů zaznamenávajících transakce. Níže uvedený příklad vychází z předchozí rozvahy a ilustruje dvě možné změny. Varianta a) zachycuje použití držené hotovosti na investici do nemovitosti ve výši 500 000, což mění pouze strukturu aktiv, hodnota celkové bilance zůstává bez změny. Varianta b) ilustruje splacení části hypotéky ve velikosti 500 000 využitím hotovosti. Toto splacení snižuje celkovou hodnotu bilance. Symbol delta Δ značí změnu (difference).

V účetní terminologii se pro změny používá výrazů užití (uses) a zdroje (resources) místo výrazů aktiva a pasiva, které odkazují na stavové veličiny.

a)

užití	Domácnost	zdroje
Dům	$\Delta +500\ 000$	
Hotovost	$\Delta -500\ 000$	

b)

užití	Domácnost	zdroje
Hotovost	$\Delta -500\ 000$	Hypotéka $\Delta -500\ 000$

aktiva	Domácnost	pasiva
Dům	5 500 000	Vlastní kapitál 1 500 000
Hotovost	-	Hypotéka 4 000 000
celkem	5 500 000	celkem 5 500 000

aktiva	Domácnost	pasiva
Dům	5 000 000	Vlastní kapitál 1 500 000
Hotovost	-	Hypotéka 3 500 000
celkem	5 000 000	celkem 5 000 000

Poslední důležitá věc, kterou je potřeba zmínit, se týká vztahu stavů a toků, respektive bilancí a transakcí. Všimněte si, že T-účet je v podstatě o tokových veličinách, které vycházejí a projevují se do změny stavových veličin zachycených v bilanci. T-účet je pojítkem mezi počátečním a konečným stavem.

Pro ilustraci využití účetnictví v různých oblastech ekonomie si uvedme příklad T-úctu domácností. V níže uvedené bilanci jsou uvedeny vlastní zdroje, které plynou domácnosti z mezd, zisků a pronájmů (rent). Všimněte si pro zajímavost, že tato část T-úctu se týká v podstatě příjmové metody měření hrubého domácího produktu v makroekonomii. Součtem všech zdrojů v tomto příkladu dostaneme ekonomickou veličinu nazývanou jako důchod, income (I), resp. za všechny domácnosti daného národa jako National Income (NI). Domácnost poté alokuje tyto zdroje mezi různá užití. V našem příkladu na spotřebu dvou statků, na nefinanční aktivum v podobě nemovitosti, a do finančních aktiv v podobě hotovosti. Této alokaci zdrojů mezi různá aktiva se v ekonomii říká volba portfolia (portfolio choice) a detailněji se jí zabývá obor finance. Pro zajímavost si můžete všimnout, že kdyby domácnost použila svůj důchod (income I) pouze na spotřebu statku X a Y při cenách P_x a P_y , tak danou skutečnost můžeme vyjádřit rovnicí $P_x \times X + P_y \times Y = I$, což není nic jiného než rozpočtové omezení spotřebitele z mikroekonomie.

užití (uses)	Domácnost	zdroje (resources)
Spotřeba statku X	Mzdy	Income
Spotřeba statku Y	Zisky	
	Renty	
Δ hodnoty domu		
Δ hotovosti		

Na výše uvedených principech není založeno jen účetnictví firem nebo bank, ale také národní účetnictví, tvořící základ makroekonomie. Prostřednictvím tzv. důchodových a produkčních účtů (NIPA – National Income and Product Accounts) poskytuje údaje např. o HDP nebo o platební bilanci se zahraničím. Prostřednictvím tzv. finančních účtů poté informuje o podobě a vývoji finančního sektoru v ekonomice. Národní účetnictví přitom integruje produkční a finanční účty, což umožňuje věnovat se otázkám vlivu monetárních a finančních institucí na ekonomiku, např. v podobě finančních krizí, finanční stability nebo makrobezpečnostní politiky centrálních bank.

Otázky k zamyšlení (ke kterým se postupně dostaneme v kurzu)

Bilance lze sestavit pro libovolný ekonomický subjekt. Při uvažování o bilanci určitého subjektu je velmi užitečné se vžít do jeho pozice. Co jsou z jeho pohledu aktiva a co pasiva, jaké má zdroje a na co je využívá? Nádhernou vlastností finančních položek je, že jsou pro jeden subjekt aktivem a pro druhý pasivem. Z toho např. plyne, že hypotéční úvěr vidí jinak bankéř a jinak domácnost.

Zamyslete se nad hlavními bilančními položkami jednotlivých hospodářských sektorů, jako jsou domácnosti, firmy, banky a stát. Jaké jsou hlavní stavové a tokové veličiny jednotlivých sektorů?